

DOKUMENTUM

Akiknek drágább az oktatása

Az OECD 1995-ben jelentetett meg először átfogó nemzetközi statisztikákat a fogyatékosok, hátrányos helyzetűek iskoláztatásáról, s teszi ezt azóta is rendszeresen – folyamatosan bővítve a bevont tagállamok körét, javítva a közzétett adatok minőségén. Utóbbi különösen fontos, hisz az adatok összehasonlítása nem problémamentes: az egyes országok gyakran igen eltérő definíciókat használnak, illetve az érintett diákok oktatásának különböző módjait ismerik.

Az adatok egységesítésének irányába tett egyik első lépésként értékelhető az ISCED-97-ben felbukkanó speciális szükségletűek oktatása (special needs education) fogalmának átvétele a korábbi, speciális intézményekben folyó speciális oktatás (special education) helyett. Az új fogalom sokkal jobban megfelelt a ténylegesen fennálló helyzetnek, hisz, ahogy a későbbiekben látni fogjuk, a szóban forgó diákok oktatása sok országban nem feltétlenül külön intézményben, hanem integráltan (is) folyik.

Az OECD-statisztikákban újabban speciális szükségletű helyett már speciális ellátásban részesülő diákok szerepelnek. Ez azt jelenti, hogy az OECD nem maga alkotta definíciókat alkalmaz, nem ő mondja meg, ki a fogyatékos, ki a hátrányos helyzetű. Táblázataiban e helyett, elfogadván az egyes országok saját gyakorlatát, olyan diákok adatait szerepelteti, akiknek az oktatása – szemben a tanulási követelményeket problémamentesen teljesítőkkal – anyagi, személyi vagy tárgyi jellegű többlettámogatásban részesül.

Ez a szükségletek helyett az elosztást figyelembe vevő módszer egyrészt az említett egységesítésre való törekvés miatt érthető, másrészt viszont furcsaságokat is eredményez. Egyes országokban például, ahol a tehetséggondozás nem üres jelszó csupán, a kimagaslóan jó képességű diákokat szintén külön támogatják; így azok ugyanúgy megfelelnek a fenti feltételeknek, mint mondjuk a fogyatékosok. Az olvasót kérjük tehát, hogy az alábbi szövegben szereplő ábrákat kellő óvatossággal kezelje.

Speciális ellátásban részesülő tanulók a közoktatásban*

(Fogyatékoság, tanulási és viselkedési zavarok, hátrányos helyzet)

Országoként igen változó az az arány, amiben meghatározzák a speciális ellátásra szoruló tanulók számát. Ez az arányszám az általános és alsó középfelső iskola összes tanulója vetítve lehet 35% vagy akár 1% alatt is.

A fogyatékos tanulókat (akiket az A kategóriába soroltunk) az egyes országokban speciális, elkülönített iskolákban oktatják, más országokban azonban integrálják őket a közoktatáson belül. Ezek a különbségek az egyes országok felosztási rendszerei között fennálló méltánytalan különbségekre engednek következtetni. Feltételezhetjük, hogy a tanulóknak igen eltérő tapasztalataik vannak az oktatással és a szocializációval kapcsolatban. Csaknem minden országra érvényes, hogy több fiú részesül speciális ellátásban, mint lány.

* Forrás: OECD (2000) Education at a Glance: OECD Indicators. Paris: OECD. pp. 187–191. A szövegből néhány táblát elhagytunk, illetve másképp számoztunk.

Oktatáspolitikai háttér

(ezzel a mutatóval hasonlítjuk össze a közoktatásban speciális ellátásban részesülő tanulók arányszámait)

A fogyatékos, tanulási vagy viselkedési zavarral küszködő vagy hátrányos helyzetű tanulók gyakran speciális ellátásban részesülnek az iskolában, hogy megfelelően fejlődhessenek. Sokan közülük továbbra is speciális iskolákban folytatják tanulmányaikat, de egyre többen kerülnek be a normális közoktatásba.

E tanulók számára különös jelentőséggel bírnak azok az oktatáspolitikai elvek, amelyek az élethosszig tartó tanulást és az egyenlő esélyeket helyezik előtérbe, mivel ezeknek a tanulóknak nagyobb esélyük van a lemaradásra, nem csak az átlagos osztályokban, hanem a munkapiac és általában az életesélyek tekintetében is. Azoknak a képzési egységeknek a monitorozása, amelyeket e tanulókért hoztak létre, igen fontos, különösen, ha figyelembe vesszük azokat a rendkívüli többletforrásokat, amelyekre ehhez szükség van.

Sok országban tapasztalható pozitív hozzáállás az ellátás feltételeinek méltányos megteremtésében, különösen abban, hogy a fogyatékosokat befogadja a társadalom. A törvénykezés, a hagyományos attitűd, a tanárképzés, a szegregált rendszerek és a kategóriaképzés (mint például a fogyatékoság kategóriái) és még több más tényező azonban a befogadás ellenében hat, sőt a kizárást támasztja alá. A *gender* kérdések, mint például a fiúk és lányok eltérő teljesítménye a közoktatásban, egyre jobban a figyelem előterébe kerülnek sok országban.

Annak érdekében, hogy ezek a tanulók is megfelelő oktatásban részesüljenek, sok országban teszik lehetővé, hogy az iskolák többletforrásokhoz jussanak hozzá. Ez általában több tanár vagy pedagógiai asszisztens alkalmazásában, vagy más szolgáltatások (logopédus, gyógytornász) biztosításában nyilvánul meg azon felül, hogy átalakítják, bővítik az épületet és a felszerelést. Alapvető különbségek vannak országonként abban, hogy milyen mértékben és hova telepítik ezeket a szolgáltatásokat (speciális iskolákba, speciális osztályokba a szabályos iskolákon belül, szabályos iskolák szabályos osztályaiba vagy más helyekre).

Tények és magyarázatok (azon tanulók aránya, akik a meghatározás szerint speciális ellátásban részesülnek)

Mindaddig, az össze nem egyeztethető definíciók miatt, nem volt lehetséges nemzetközi összehasonlításokat végezni azoknak a tanulóknak a számával kapcsolatban, akik fogyatékoságuk, tanulási vagy viselkedési zavarai vagy szociálisan hátrányos helyzetük miatt nem tudják teljesíteni a közoktatás követelményeit. Azok a próbálkozások, melyek a speciális iskolákba járó tanulók összeszámlálásán alapultak, vagy azok a modellek, amelyek a fogyatékoság orvosi kategóriáival operáltak, nem adhattak valós képet azokról az országokról, ahol egyre nagyobb mértékben fogadják be a fogyatékos tanulókat a szabályos közoktatási intézményekbe, és ahol a gyógyászat hagyományos eljárásai nem nagy szerepet játszanak a tanulók oktatási szükségleteinek tervezésében.

Hármas tagolású nemzetközi fogalomrendszer, amely a speciális ellátásban részesülőket nemzetközileg is alkalmazható módon írja le

Ez a mutató másfajta megközelítésre épít. Az adatokhoz úgy jutnak hozzá, hogy azokat a forrásokat vizsgálják, amelyek a tanulók rendelkezésére állnak, és segítenek nekik a követelmények teljesítésében, függetlenül attól, hogy mi a problémájuk kiváltó oka. Ennek alapján

kalkulálják a tanulói létszámokat, amiket aztán össze lehet hasonlítani abban a tekintetben, hogy milyen állami és/vagy magán források állnak rendelkezésre a fejlesztéshez. Továbbra is figyelembe kell vennünk azonban, hogy ez a vizsgálati mód még kidolgozás alatt áll.

Az A kategória nagyjából megfelel a hiányból fakadó szükségleteknek; a B kategória azokat foglalja magába, akik nem tisztázott okok miatt tanulási zavarokkal küszködnek; a C kategória pedig a szociálisan hátrányos helyzetű tanulókat.

Az összehasonlíthatóság érdekében az egyes országok saját kategóriáikat: amelyekkel meghatározzák, ki a fogyatékos, a tanulási nehézségekkel küszködő és a hátrányos helyzetű tanuló, az egyszerű, hármas tagolású nemzetközi taxonómián belül helyezték el. Ebben a rendszerben az A kategória nagyjából megfelel azoknak az szükségleteknek, amelyek a feltételek hiányából fakadnak; a B kategória magába foglalja mindazokat, akik nem tisztázott okok miatt tanulási és viselkedési zavarokkal küszködnek, és a C kategória azokra a tanulókra vonatkozik, akik szociálisan hátrányos helyzetűek (lásd az alábbi meghatározásokat). Azokat az intézményi kereteket, amelyeket az egyes országok fenntartanak a tanulók ellátására, az *Education at a Glance 1998* kötet C6 indikátorában mutattuk be. Az elemzésből kiderül, hogy vannak országok, ahol csak az orvosi értelemben fogyatékos, vagy az A kategóriába tartozó gyerekeket sorolják saját országos kategóriáikba (például a Cseh Köztársaság vagy Olaszország), ugyanakkor Törökországban és Spanyolországban tehetséges, kimagaslóan jó képességű gyerekek is kerülhetnek ezekbe a kategóriákba, más országokban pedig különböző módokon hátrányos helyzetűeket sorolnak ide (például Svájcban).

Ha az összes tanulóra vetítjük, 35% és kevesebb mint 1% között mozog a speciális ellátásban részesülők aránya az általános iskolában és az alsó középiskolában.

Az egyes országok nagyon eltérő arányban határozzák meg az A, B és C kategóriába tartozó tanulókat, mint akik speciális ellátásra szorulnak, jóllehet az eltérések egyik oka a kategóriák eltérő értelmezésében van. Az 1. ábra bemutatja az országok közt fennálló alapvető különbségeket abban, hogy milyen arányban határozzák meg a speciális ellátásra szoruló tanulókat. Ez az arányszám 35% és kevesebb mint 1% között mozog az általános és alsó középiskolában. Ahol lehetséges, az A, B és C kategóriák adatai külön vannak feltüntetve, az összes általános és alsó középiskolás tanuló arányában. Azokban az országokban, ahol viszonylag magas a speciális ellátásban részesülő tanulók száma, a diákok általában a C kategóriába kerültek. Az *Education at a Glance 1998* kötetben (C6.5. tábla) – irányadóként a többletkiadások megbeszüléséhez – közöltük, hogyan növekszik a tanuló/tanár arány. Az A kategóriába tartozó tanulók esetében ez az arány 2,3 és 8,6 között mozgott a speciális iskolákban és 1,7 és 10,7 között a rendes iskolák speciális osztályaiban. Ezek az adatok jól összevethetők a rendes osztályokba járók arányszámaival, amelyek 9,5 és 27,9 között mozognak. Így már világosan látható, hogy a speciális ellátásra fordított kiadások igen jelentősek lehetnek, és pozitív diszkriminációként hathatnak a legnagyobb nehézségekkel küszködő tanulók esetében.

A fogyatékos, a tanulási és viselkedési zavarokkal küszködő és a hátrányos helyzetű tanulók elhelyezése

Éles különbség van egyes országok között abban a tekintetben, hogy hol oktatják az A kategóriába tartozó gyerekeket: speciális iskolákban, speciális osztályokban vagy rendes osztályokban. Az oktatáspolitikai szempontjából különösen érdekes, hol tanítják a fogyatékos gyerekeket. A 2. ábra mutatja be, hogy ezeket a gyerekeket (akik az A kategóriába tartoznak) hol oktatják: speciális iskolákban, speciális osztályokban vagy rendes osztályokban. Itt a különbségek különösen szembetűnők, mivel van olyan ország, ahol gyakorlatilag nem jár fogyatékos

gyerek speciális iskolába (ilyen például Olaszország), míg máshol akár a gyerekek több mint kétharmada speciális iskolákban található (például Finnországban, Franciaországban és Hollandiában). Viták folynak arról, mennyire szerencsés az A kategóriás gyerekeket rendes iskolákba helyezni, így ez az indikátor jól jelzi, mennyire fontos a változóban levő helyzetet folyamatosan figyelemmel kísérni. Kategóriánként változik, hogyan oszlik meg a speciális ellátásban részesülő tanulók elhelyezése.

Ha megvizsgáljuk, hogy hány speciális iskola jut 100 000 gyerekre a teljes általános iskolai és alsó középiskolai népességén belül, az országok közti óriási különbségekre derül fény (például Olaszországban 1,6 szemben 72,4-dal a Cseh Köztársaságban).

A nemek közti különbségek

Két szempont különösen említésre méltó. Az első az, hogy minden országban, ahonnan vannak adataink, a fiúk aránya meghaladja a lányokét. A speciális iskolákban a fiúk általában 60 és 70% között vannak jelen, viszont a rendes osztályok esetében nagyobb a szórás. Például Franciaországban a fiúk és lányok aránya csaknem megegyezik, míg a Cseh Köztársaságban 74% a fiúk aránya.

Definíciók

Az adatok egy OECD-vizsgálatból származnak, amit a speciális állításban részesülő tanulókról folytattak 1998 és 1999 között.

A fogyatékos, a tanulási vagy viselkedési zavarokkal küszködő, illetve a hátrányos helyzetű tanulókat annak alapján azonosították be, hogy az oktatásban kik részesülnek speciális állami és/vagy magántámogatásban. Speciális ellátásnak nevezzük azt, amit az iskolai követelményeknek probléma nélkül megfelelő tanulóknak járó általános ellátás mellett és felett biztosítanak. Ezek az ellátási formák sokfélék lehetnek. Például: személyzeti ellátás (kedvezőbb tanuló/tanár arány, több tanár), anyagi természetű ellátás (segélyek vagy támogatások), a tanterem átalakítása, speciális tananyag, finanszírozási források.

Azokat az adatokat, amelyeket az egyes országok saját fogyatékos, tanulási és viselkedési zavarokkal küszködő, illetve hátrányos helyzetű tanulóira kialakított kategóriáiból nyertünk, átalakítottuk az A, B és C kategóriáknak megfelelően.

- Az A kategória az alapvető normatíva szerint ide tartozó (például vak vagy gyengén látó, siket vagy gyengén halló, közepesen vagy súlyosan értelmi fogyatékos, többszörösen fogyatékos) tanulók oktatási szükségleteit tartalmazza.
- A B kategória azoknak a tanulóknak az oktatási szükségleteit fedi, akik tanulási és viselkedési zavarokkal küszködnek, de ezek a zavarok nem vezethetők vissza olyan tényezőkre, amelyek közvetlenül vagy elsősorban az A vagy C kategóriába való besorolást indokolnák.
- A C kategória olyan tanulók tanulási szükségleteit foglalja magába, akik problémái mindezek előtt társadalmi-gazdasági, kulturális és/vagy nyelvi tényezőkből fakadnak.

A speciális iskolák meghatározásuk szerint elkülönített helyszínek, melyeket a rendes vagy átlagos iskoláktól elkülönítve irányítanak. A speciális osztályok olyan osztályok vagy egységek, amelyek rendes iskolákban találhatók.

Az 1. táblához a speciális ellátásban részesülő tanulók arányát úgy számítottuk ki, hogy elosztottuk a tanulók számát az általános iskola és az alsó középiskola összes tanulójának számával. Szélsőséges esetekben, például ahol az általános iskola és alsó középiskola néhány tanulóját kizárják, vagy ahol az iskolaelőkészítő vagy a felső középiskola tanulóit is befogadják,

az arányok kiszámításához használt adatokat ehhez megfelelően igazítottuk. A speciális ellátásban részesülő tanulók adatai a teljes tanulmányi időre vonatkoznak.

Az adatok az 1995/96-os tanévre vonatkoznak. Kivéve Finnországot, ahol az adatok az 1994/95-ös tanévet tükrözik, Franciaországot, ahol 1994-től 1998-ig érvényesek, és Belgiumot (a flamand tartományt), Olaszországot, Hollandiát, Spanyolországot és Svájcot, ahol az adatok 1996/97-re vonatkoznak. Az adatok, amennyiben nincs másképp jelölve, mind az állami, mind a magánintézményeket tartalmazzák.

Zsigovits Gabriella fordítása

1. tábla: A speciális ellátásban részesülő tanulók (1996). Az összes általános iskolai és alsó középiskolai tanuló arányában, az A, B és C kategória szerint.

	Összes diák				Speciális ellátásban részesülők			
	Összesen	A	B	C	N	A	B	C
Egyesült Államok	35,50	5,62	8,43	21,4	12 740 790	15,8	23,7	60,3
Hollandia ¹	33,53	1,77	3,49	28,3	796 761	5,3	10,4	84,3
Írország ²	19,72	2,57	6,68	10,5	111 979	13,0	33,9	70,1
Franciaország	18,07	2,53	2,14	13,4	1 358 577	14,0	11,8	74,2
Magyarország ¹	16,19	5,10	a	11,1	173 312	31,5	a	68,5
Finnország	16,00	1,04	13,26	1,7	93 985	6,5	82,8	10,6
Belgium (Fl.) ¹	9,32	x	x	x	82 024	m	m	m
Cseh Köztársaság	8,20	8,20	a	a	88 884	100,0	m	m
Svájc	5,80	1,62	3,76	0,4	44874	28,0	64,8	7,2
Németország	4,31	1,45	2,86	a	391 118	33,6	66,4	a
Spanyolország	4,03	2,56	0,74	0,7	154 375	63,5	18,4	18,1
Egyesült Királyság ²	2,56	x	x	x	172 154	m	m	m
Olaszország ²	2,13	2,13	a	a	93 511	100,0	a	a
Korea	1,50	x	x	x	92 895	m	m	m
Görögország ²	1,23	0,37	0,86	a	12 776	30,0	70,0	a
Törökország ¹	0,41	0,41	a	a	26 535	100,0	a	a
Ausztria ³	m	1,33	2,01	m	25 592	39,8	60,2	m
Portugália ³	m	3,01	m	m	40 317	100,0	m	m
Új-Zéland ³	1,95	0,90	1,05	m	10 683	46,1	53,9	m

Összesen: A három kategória egybevonva (kategóriák szerinti megkülönböztetés nem lehetséges)

C kategória (hátrányos helyzet)

B kategória (az A-ban és B-ben nem szereplő problémák)

A kategória (fogyatékoságok)

1 Az általános iskola és az alsó középiskola mást takar.

2 Csak állami intézmények.

3 A C kategória nem áll rendelkezésre. A B kategória nem áll rendelkezésre Portugáliában.

(a: az adatok nem alkalmazhatók, mivel a kategória nem vonatkozik rájuk; m: hiányzó adat; x: az adatot más kategória/oszlop tartalmazza)

Forrás: OECD

2. tábla: Az A kategóriába tartozó (fogyatékosok) tanulók megoszlása elhelyezésük szerint, 1996 (%)

	Speciális iskola	Speciális osztály	Normál osztály
Olaszország ¹	1,86	0,19	97,95
Egyesült Államok	5,52	24,52	69,97
Spanyolország	18,83	x	81,17
Törökország ²	28,28	32,91	38,81
Új-Zéland	42,97	26,84	30,19
Írország ¹	45,19	15,70	39,16
Magyarország ²	53,47	21,87	24,66
Cseh Köztársaság	53,49	12,26	34,25
Franciaország	67,46	26,30	6,24
Finnország	69,20	26,45	4,35
Görögország ¹	85,37	8,93	5,69
Hollandia ²	87,20	a	12,80

1. Csak állami intézmények.

2. Az általános iskola és az alsó középiskola mást takar.

(a: az adatok nem alkalmazhatók, mivel a kategória nem vonatkozik rájuk; m: hiányzó adat; x: az adatot más kategória/oszlop tartalmazza)

Forrás: OECD

1. ábra: Speciális ellátásban részesülők aránya a megfelelő korú népességben (A-kategória)

